१३७

ऋ. १ भरद्वाजः, २ कश्यपः, ३ गोतमः, ४ अत्रिः, ५ विश्वामित्रः, ६ जमदग्निः, ७ वसिष्ठः। विश्वे देवाः । अनुष्टुप्

उत देवा अवहितं देवा उन्नयथा पुनः। उतागश्चक्रुषं देवा देवा जीवयथा पुनः॥ १०.१३७.०१

उत- अपि च। देवाः- हे देवताः। अवहितम्- अधोनिहितम्। पुनः। उन्नयथ- उत्थापयथ। उत- अपि च। देवाः। आगः- पापम्। चकृषम्- कृतवन्तम्। पुनः। जीवयथ- उज्जीवयथ ॥१॥

द्वाविमौ वातौ वात आ सिन्धोरा परावतः। दक्षं ते अन्य आ वातु परान्यो वातु यद्रपः॥ १०.१३७.०२

द्वौ। इमौ- एतौ। वातौ- वायू श्वासप्रश्वासौ। वातः। आ- आभिमुख्येन। सिन्धोः- तयोरेको हृदयसमुद्रस्य सम्बन्धी श्वासः। अन्तः समुद्रे हृदीति श्रुतेः। आ परावतः- तयोरन्यः प्रश्वासो दूरदेशमधिकृत्य गच्छति। अन्यः- एकः श्वासाख्यः। ते- तुभ्यम्। दक्षम्- आरोग्यम्। आ वातु। अन्यः- इतरः। यद्रपः- रोगम्। परा वातु- दूरदेशं गमयतु ॥२॥

आ वात वाहि भेषजं वि वात वाहि यद्रपः।
त्वं हि विश्वभेषजो देवानां दूत ईयसे॥ १०.१३७.०३

वात- श्वासाख्यवायो। भेषजम्- स्वास्थ्यम्। आ वाहि- आभिमुख्येन वाहि। वात- प्रश्वासाख्य वायो। यद्रपः- रोगम्। वि वाहि- अपगमय। त्वम्। हि- खलु। विश्वभेषजः- सर्वेषामारोग्यकृत्। यद्वा सर्वभेषजयुक्तः। देवानां दूतः सन्। ईयसे- चरसि ॥३॥

आ त्वागमं शंतातिभिरथो अरिष्टतातिभिः।
दक्षं ते भद्रमाभार्षं परा यक्ष्मं सुवामि ते॥ १०.१३७.०४

शंतातिभिः- मङ्गळैः। अथो- अपि च। अरिष्टतातिभिः- अहिंसकैः। त्वा- भवन्तम्। आ- आभिमुख्येन। अगमम्- प्रपन्नोऽहम्। ते- तव। भद्रम्- कल्याणम्। दक्षम्- बलम्। आभर्षं- आहार्षम्। ते- तव। यक्ष्मम्- रोगम्। परा सुवामि- दूरे त्यजामि ॥४॥

त्रायन्तामिह देवास्त्रायतां मरुतां गणः।

त्रायन्तां विश्वा भूतानि यथायमरपा असत्॥ १०.१३७.०५

यथा। अयम्- एष रोगी। अरपाः- अरोगः। असत्- भवति। तथा। देवाः। इह- अत्र। त्रायन्ताम्- रक्षन्तु। मरुतां गणः- प्राणविशेषाः। त्रायताम्- रक्षन्तु। विश्वा भूतानि त्रायन्ताम्॥५॥

आप इद्वा उ भेषजीरापो अमीवचातनीः।

आपः सर्वस्य भेषजीस्तास्ते कृण्वन्तु भेषजम्॥ १०.१३७.०६

आपः- उदकानि। मूलशक्तिधारा इत्याध्यात्मिके। प्राणायामेन मूलशक्तिधाराः स्पृष्टाः। तस्मान्मूलशक्तिधाराविषये मन्त्रोऽयं भवति। इद्वै- एव खलु। भेषजीः- भेषजभूताः। आपः। अमीवचातनीः- रोगनाशिन्यः। आपः। सर्वस्य भेषजीः। ताः- आपः। ते- तुभ्यम्। भेषजम्- आरोग्यम्। कृण्वन्तु- कुर्वन्तु। ॥६॥

हस्ताभ्यां दशशाखाभ्यां जिह्वा वाचः पुरोगवी।

अनामयित्नुभ्यां त्वा ताभ्यां त्वोप स्पृशामसि॥ १०.१३७.०७

दशशाखाभ्याम्- दशाङ्गुळ्युपलक्षितशोभनकर्मयुक्ताभ्याम् । हस्ताभ्याम्- वायोः प्राणदेवस्य हस्ताभ्याम्। वायोः प्राणस्य हस्तौ प्राणायामस्थौ श्वासप्रश्वासावेव। वाचः पुरोगवी- वागुच्चारणाय पुरतो व्यापनशीला। जिह्वा- रसना वायोः। वायोर्जिह्वा श्रुतिप्रसिद्धा वायो तव प्रपृञ्चती धेना जिगाति दाशुष इत्यादिषु। तया च। अनामयित्नुभ्याम्- एताभ्यामारोग्यकराभ्यां वायोर्जिह्वाहस्ताभ्यां मन्त्रसहितश्वासप्रश्वासाभ्यामिति भावः। त्वा- त्वाम्। उप स्पृशामसि- आरोग्यायोपस्पृशामः॥७॥